

Repunere în drepturi *versus* “reabilitare”

Deunăzi, pe *Facebook* am făcut o trimitere la articolul de presă de mai jos, care se rezumă astfel:

“Partidul Liberal Reformator, cere președintelui R[epublicii]. Moldova, Nicolae Timofti, crearea unui institut care va avea drept scop studierea crimelor comunismului. Acesta ar activa sub patronajul Președinției R[epublicii]. Moldova și s-ar ocupa cu cercetarea istorică și *reabilitarea* [s. n.] neamului românesc din Basarabia. Ideea a fost lansată de către reformatori în cadrul unei conferințe de presă. / Astfel, potrivit Anei Guțu [n. n., membră a conducerii partidului respectiv], *reabilitarea* [s. n.] memoriilor [sic!] se va afecta în baza cercetărilor de arhivă, documentelor scrise[,] audio, video, care demonstrează amploarea monstruoziității genocidului organizat împotriva locuitorilor din fosta RSSM.”¹

Trimiterea (iar nu “postarea”, cum barbar ne îndeamnă utilul mai sus citat!) am însoțit-o de următoarea remarcă: “O băgare de seamă, dacă relatarea de presă este exactă [corectă]: termenul «REABILITARE» face parte din bagajul «limbii de lemn» (a comunismului de aparat), cel adecvat – pentru o memorie justă și o istorie adevărată – fiind «REPUNERE ÎN DREPTURI» (cu corolarul său juridic «casarea sentințelor» / ștergerea condamnărilor politice), confuzie frecventă și pe malul drept al Prutului.”

La acestea am primit o binevenită reacție din partea profesorului de științe politice Lavinia Stan: “Mircea, asta este o clarificare necesară. Pe de altă parte, sunt oameni ca mine care folosesc «reabilitarea» din comoditate, pentru că sună congruent cu *rehabilitation*, un termen pe care îl știu toți cei din *transitional justice*². Nu e rea voință în acest caz, nici neapărat nostalgie comunistă, e pur și simplu lene să gândești un pas mai mult și să te expui nevoii de a clarifica, în cazul în care folosești «repunere în drepturi» (care i-ar băga în ceață pe toți latin-americanii).”

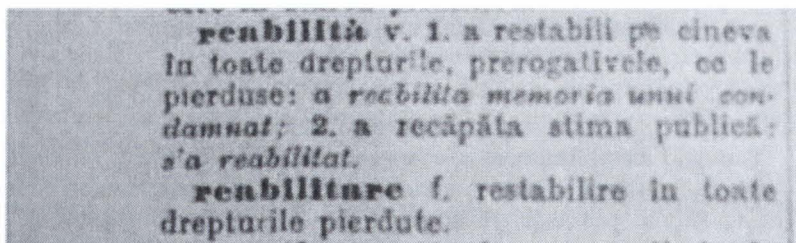
Devenind astfel conștienți că ar fi nevoie de precizări suplimentare, vom căuta să le dezvoltăm în cele ce urmează.

În limba engleză (americană inclusiv), termenul “*rehabilitation*” traduce perfect “repunerea în drepturi”, prin urmare, în acest spațiu cultural nu este absolut nicio problemă de înțelegere a realității căreia i se aplică. Același lucru este de spus și dacă trecem în spațiul cultural european, în speță cel francez, de unde cuvântul a fost preluat în limba română. O simplă căutare în oricare dicționar al celor două limbi lămurește pe deplin subiectul și, în consecință, nu vom mai insista.

Problemele apar însă în ceea ce privește sensurile din limba română.

¹ Cf. <http://www.evz.ro/detalii/stiri/evz-chisinau-plr-cere-un-institut-de-investigare-a-crimelor-comunismului-1056939.html>.

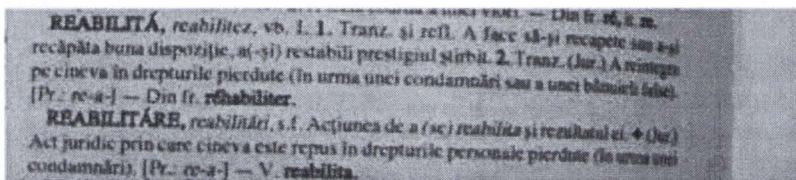
² Termen anglo-saxon din științele politice care vizează totalitatea măsurilor luate de către un stat pentru a repara încălcările sistematice ale drepturilor omului, făcute de regimul politic anterior, și care nu are echivalent în spațiul cultural european. Cu privire la regimurile comuniste, el ar putea fi tradus, *grosso modo*, prin “istoria și memoria comunismului”, expresie care vizează ansamblul măsurilor de decomunizare.

DULR, 1925

Astfel, pe de o parte, conform *Dicționarului universal al limbei române (DULR)* de Lazăr Șăineanu (ed. a V-a, 1925), “(a) reabilita” înseamnă: “1. a restabili pe cineva ÎN TOATE DREPTURILE, PREROGATIVELE CE LE PIERDUSE [s. n.]: a reabilita memoria unui condamnat; 2. a recăpăta stima publică: s'a reabilitat.” În consecință, “reabilitarea” este definită ca: “restabilire în TOATE DREPTURILE PIERDUTE [s. n.]”

Pe de altă parte, conform *Dicționarului Explicativ al limbii române (DEX)* (ed. 1998 / prima ed. 1975), “(a) reabilita” înseamnă: “1. A face să-și recapete sau a-și recăpăta buna dispoziție, a(-și) restabili prestigiul știrbit. 2. A reintegra pe cineva ÎN DREPTURILE PIERDUTE [s. n.] (în urma unei condamnări sau a unei bănuieli false).” În consecință, “reabilitarea” este definită ca: “[1.] Acțiunea de a (se) reabilita și rezultatul ei. – adică – [2.] Act juridic prin care cineva este repus în drepturile personale pierdute în urma unei condamnări.”

DEX, 1998

Prima observație: în limba română tradițională, “primul sens”, cel propriu, privește repunerea în drepturi a unei persoane. Această restaurare a drepturilor, pierdute anterior, poate acoperi întreaga gamă posibilă, sfera juridică (în speță, penală) fiind doar una dintre ele, în ciuda faptului că exemplul dat, la îndemână, este din domeniul respectiv. Ca exemple putem da sferele disciplinară, administrativă și, de ce nu?, educațională. “Cel de-al doilea sens”, figurat, privește registrul simbolic, care presupune refacerea prestigiului unei persoane în fața comunității. După cum vom vedea, ne interesează ambele sensuri.

A doua observație: Limba anilor 1970-1980, cel puțin așa cum este atestată de dicționare (și aici vom spune, pentru corectitudine, că există numeroase cazuri în care ea poate fi pusă la îndoială), suferă, față cu atestările anterioare, o răsturnare de sens. Mai întâi, “primul sens” înregistrează o stare psihologică (cheful!?) – neatestată până atunci –, alături de dimensiunea simbolică a redobândirii stimei publice. Apoi, “cel de-al doilea sens” înregistrează doar sfera de aplicare juridică, indiferent de motivul acesteia (condamnare or simplă bănuială). În consecință, sensurile propriu și figurat au fost nu

doar inversate, ci și îmbogățite cu o semnificație nouă (primul) ori reduse la o singură dimensiune (cel de-al doilea).

A treia observație: dacă în prima definiție (cea din *DULR*) era vizat un **ansamblu complet** de măsuri reparatorii, care porneau de la cele practice pentru a încheia cu cele simbolice, în cazul celei de-a doua (din *DEX*) frapează tocmai faptul că acțiunea la care trimite reprezintă un demers **parțial**.

A patra observație: în *DEX* este introdusă explicit, prin folosirea tranzitivului, autoritatea care generează procesul reparator, situație care indică binomul **agent al acțiunii / subiect care suferă respectiva acțiune**.

A cincea observație: vom elimina din start, fără a o examina, ipoteza unei erori de apreciere a colectivului autorilor *DEX*, întrucât ne apare ca fiind neverosimilă, la fel ca și din rațiunile pe care le vom detalia în continuare.

Să schimbăm acum versantul limbajului cu cel al realității.

Este deja un truism să afirmi că realitatea comunistă (a anilor 1970-1980) diferă semnificativ de realitatea Vechiului Regim (anterior instaurării comunismului), și tocmai de aceea suficient pentru a presupune că realitatea “socialismului real” nu rămâne fără impact asupra limbii. Acest impact este dublu: pe de o parte, limba este agrestă de parazita “limbă de lemn” (ea însăși o realitate incontestabilă), iar, pe de altă parte, ea înregistrează ceea ce se petrece în viața cotidiană și, în continuare, vom căuta să ilustrăm această circularitate.

Pentru a evita ambiguitățile, vom defini “limba de lemn”, urmând-o pe marea psiholingvistă română Tatiana Slama-Cazacu, drept: “un subsistem al unei limbi, desemnând mai ales elemente lexicale, dar și unități frazeologice, cu caracter de expresii fixe, de clișee încremenite, cu sens determinat în contextul unei anumite «autorități», în mare măsură utilizate stereotip-dogmatic, ca exprimare a unei ideologii (sau simulacru de subsisteme ideologice, economice, tehnologice, politice, culturale etc. care dețin o putere sau o autoritate), imitate clar și impuse de puterea politică sau de grupări ori de indivizi cu asemenea veleități (chiar dacă, în genere, promotorii sau epigonii sistemului ideologic nu cunosc întotdeauna exact conținutul semantic), apoi difuzat prin repetare, prin utilizarea frecventă în diversele mijloace de comunicare orală sau scrisă, anihilându-se astfel gândirea maselor receptoare, care pot ajunge să fie supuse unei sugestii colective: intenția reală sau cel puțin efectul obținut sunt de a impune autoritatea, fie prin secretul ori prestigiul codului deținut, fie prin cunoștințele tehnocrate, de a se împiedica altă modalitate de gândire și, în genere, de a se ascunde, de a masca adevărata realitate, dacă aceasta nu este favorabilă.”³ Această definiție este completă: ea a fost elaborată prin analiza mai multor regimuri politice și centre de putere, ca și a limbajelor subiacente. Aici ne interesează doar regimul politic instaurat în România anilor 1945-1989 și, în special, cel din anii 1970-1980.

Un asemenea termen al “limbii de lemn” este, după cum anticipam, “REABILITARE”. El nu mai descrie, ca în Vechiul Regim, ansamblul complet al măsurilor reparatorii referitoare la drepturile și prerogativele pierdute anterior, ci o măsură a Partidului Comunist, luată în contextul schimbării liniei politice, care aduce cu sine reevaluări – întotdeauna parțiale și selective – ale respectivelor drepturi. Pentru a nuanța, este de spus că nici “drepturile” nu mai sunt acum ce-au fost odată ci, în caz de

³ Tatiana Slama-Cazacu, *Deceniul iluziilor spulberate*, București 2005, p. 86-87.

conflict cu linia politică sau cu măsurile luate de regim, ele devin doar “privilegii” ale celor care se supun “obligățiilor”⁴.

Ca realitate a regimurilor comuniste, “reabilitările” încep după moartea lui Stalin, în 1953, și continuă până la căderea acestor regimuri (ba, am putea spune, anticipând un nou subiect, și după). Ea privește o diversitate de grupuri, de la comuniști căzuți în dizgrație până la foști deținuți politici, nefiind vorba despre categorii fixe ci, de multe ori, interșanjabile. Nu este aici locul să facem o panoramă completă a “reabilitărilor” comuniste (un studiu care rămâne de făcut), ci este suficient să indicăm doar că ele vizează persoane și situații care angajează schimbări de direcție a politicii regimului, fiind în directă legătură cu oscilațiile liniei sale politice.

Este cazul scriitorilor interbelici, gen Tudor Arghezi, în 1948-1955 aflat în “exil interior”, reevaluat treptat, ulterior; al foștilor deținuți politici interziși la publicare (fapt care îl face pe Paul Goma să îl întrebe pe prietenul său Alexandru Ivăsiuc, în 1965-1966: “Tu cum ai publicat? – spune-mi și mie, te rog, vreau și eu să debutez...”⁵); al lui Lucrețiu Pătrășcanu, în 1968, în urma activității Comisiei de partid conduse de Gheorghe Stoica și Vasile Patilineț (dar nu și a coinculpților în același proces, nici a lui Ștefan Foriș); al foștilor deținuți politici Ștefan Augustin Doinaș, Alexandru Paleologu, Adrian Marino și Ion Caraion, a căror situație juridică este reevaluată în 1969-1970 (situație care îl face, din nou, pe Paul Goma să întrebe: “Voi cum ați fost reabilitați juridic – spuneți-mi și mie, să fac la fel...?”⁶); al responsabililor organelor Ministerului de Interne și Securității găsiți “țapi ispășitori” (dar nu inocenți), în anii 1953-1957, pentru crimele și torturile din închisori și lagăre; al membrilor de partid anchetați de Comisia de Control (Inchiziția Partidului, organ parajuridic de anchetă) de-a lungul întregii perioade comuniste; al istoricului Nicolae Iorga ori a scriitorului și filosofului Lucian Blaga, editați parțial și selectiv; ori chiar a lui Ion Antonescu, reevaluare începută prin romanul *Delirul* al lui Marin Preda, în 1975.

În concluzie, este vorba despre o acțiune limitată (în timp și ca număr de persoane vizate) și parțială (doar anumite aspecte sunt vizate), iar nu despre un ansamblu de măsuri reparatorii care ar duce la repunerea completă în drepturi a celor vizați și, în mod conex, nici despre asumarea fără echivoc a responsabilităților regimului/statului cu privire la cei prejudiciați, care este, cel mai adesea, deplasată către indivizi. Faptul că toți cei implicați înțeleg despre ce este vorba este ilustrat de dialogul lui Goma cu Caraion: “Ei, cum a fost la reabilitare?” a fost întrebarea. “Mai du-te-n p...a mă-tii!” a venit răspunsul⁷.

Limbajul (în fapt, un “antilingvaj”) redă și el această translație de sens prin utilizarea stereotip-dogmatică sau mimetism explicit, rezultat al impunerii sale de către puterea politică prin difuzare repetată în comunicarea orală și scrisă, cu consecințe devastatoare pentru gândirea individuală, supusă unei puternice presiuni colective, care are ca motivație ascunderea realității neconvenabile. Corolarul “limbii de lemn” este deci manipularea.

Data fiind această realitate a regimului comunist, la fel ca și alunecarea de sens tipică “limbii de lemn”, devine inteligibilă reticența persoanelor și instituțiilor interesate

⁴ Am putea cita aici, de pildă, ponciful ideologic: “Libertatea este necesitatea înțeleasă”...

⁵ P. Goma, *Scrisuri II: 1990-1999*, p. 476 [= www.paulgoma.net].

⁶ *Ibidem*. A se vedea și idem, *Scrisuri I: 1971-1989*, p. 675 [= www.paulgoma.net].

⁷ Comunicare personală din 2002.

în păstrarea memoriei regimului comunist de a utiliza *tale quale* termenul de “reabilitare”, iar un tur rapid ne edifică asupra situației⁸.

Pentru a încheia, vom spune că soluția pentru ieșirea din această capcană este dublă: fie utilizarea termenului “REABILITARE” în spiritul tradiției limbii, fără conotațiile și nici glisajul de sens specifice “limbii de lemn” (ceea ce presupune întotdeauna explicații limpezi), fie folosirea perifrizei “repunere completă în drepturi” care substituie *salva veritate* noțiunea, într-un efort de respingere a limbajului și de depășire a realității comuniste echivalent cu manifestarea gândirii proprii.

Întorcându-ne de unde am plecat, la articolul (și la procesul reparator indicat acolo), vom spune că scopul comunicării este de a transmite o informație în termeni clari, care să evite ambiguitățile, și că, în lipsa unei asemenea atitudini, vom avea de a face fie cu expresii mimetice, fie, mai grav, cu intenții manipulative, ambele situații fiind datoare (deși diferite în măsură și scop) “limbii de lemn”.

Mircea Stănescu

⁸ A se vedea, în acest sens, *Rezoluția adoptată la Simpozionul Internațional “Experimentul Pitești - Reeducarea prin tortură”* (ed. a VII-a), Pitești, 5-7 octombrie 2007, unde nu se vorbește nicăieri despre “reabilitare juridică”, ci despre “anularea tuturor condamnărilor politice” (cf. <http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/pitesti/simpozionVII.htm>) sau site-ul AFDPR, unde termenul apare doar într-o traducere a *Rezoluției 1096/1996 a Consiliului Europei privind măsurile de eliminare a moștenirii fostelor sisteme totalitare comuniste* (cf. <http://afdpr.ro/informativ/comunicat-afdpr-in-cadrul-vernisajului-expozitiei-%E2%80%9Ememoria-ca-forma-de-justitie%E2%80%9D>). În fine, o atitudine similară are Paul Goma atunci când, folosind “limba veche”, admite caracterul valid al termenului “reabilitare” de a circumscrie realitatea, refuză să accepte procesul dacă el vine din partea foștilor exponenți ai regimului comunist, cf., de pildă, *Butelii... (Scrisuri)*, 1998, p. 112 [= www.paulgoma.net].